

DOI: 10.18372/2412-2157.40.19328

УДК 140.8:159.9]:124.4 (045)

І. П. Скиба

ФІЛОСОФСЬКО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ ВИМІР ТВОРЧОСТІ ТА КРЕАТИВНОСТІ

Національний авіаційний університет
e-mail: ivan.skyba@npp.nau.edu.ua; ORCID ID: 0000-0003-1555-8632

Анотація. Стаття присвячена актуальній проблемі дослідження філософсько-психологічного виміру творчості та креативності. У дослідженні представлені: низка підходів до вивчення творчості та креативності; структура креативності, яка відображає дуальну природу її сутності і містить компоненти, що характеризують її як універсальну здатність до творчості, необхідну в будь-якому виді діяльності. До цих компонентів належать показники креативності (мислення, уява, фантазія, інтелектуальна ініціатива, творче самопочуття) та поведінкові форми прояву креативності (терпимість до невизначеності, візуалізація та створення уявних образів, схильність до ризику й дослідження різних можливостей, допитливість та рішучість, імпровізаційність рішення, інтерес до нового і незвичайного, інтуїтивне передбачення результату). При цьому розвиток креативності в якомусь одному виді діяльності спричиняє перенесення творчих якостей на будь-яку іншу сферу (соціальну, виробничу, комунікативну, побутову тощо).

Ключові слова: творчість, креативність, дивергентність, конвергентність, особистість, творчий розум, комунікація, суспільство, діяльність.

Вступ

Різні аспекти проблеми творчості та креативності мають тривалу і багату історію. Творчість як предмет наукового пізнання має яскраво виражену специфіку. Інтерес до дослідження цього феномену виникає в давні часи і пов'язаний із таємничістю та містичністю творчості, що, зокрема, відображено у працях Платона та Аристотеля. Платон відзначає, що поет здатний вигадати лише те, що диктують музи, а творча особистість нагадує порожню посудину, яка наповнюється натхненням у містичний спосіб. Досі існують міркування, що творчість не піддається науковому вивченню, оскільки є духовним процесом і не контролюється розумом. Цим пояснюється наявність величезної множини різноманітних визначень творчості та трактувань її сутності, що належать до різних наукових сфер.

До перших у світовій психології власне наукових досліджень креативності можна віднести опубліковані наприкінці XIX ст. роботи англійського вченого Ф. Гальтона, який займався вивченням інтелектуальної обдарованості на основі статистичного аналізу результатів діяльності людини. Як відомо, до середини минулого століття творча обдарованість ототожнювалася з інтелектом та вимірювалася за допомогою коефіцієнта інтелекту. І лише з 1950 року після виступу Дж. Гілфорда на засіданні Американської психологічної асоціації, як свідчать історичні огляди, починаються експериментальні дослідження в галузі творчості, і термін «креативність» (в англійській транскрипції creative – творчий) набуває своєї популярності. Роботи Дж. Гілфорда, який висунув концепцію дивергентного мислення, вважаються початком наукових досліджень у галузі психології творчості та експериментальних досліджень креативності. Саме із середини XX ст. відзначається сплеск дослідницької активності до вивчення креативності (Guilford 1967).

Сучасне трактування сутності креативності, експериментально підтвержене дослідженнями Дж. Гілфорда, Р. Стернберга та інших учених, відрізняється визнанням того, що прояв творчих якостей носить універсальний характер, тобто

креативність розуміється як універсальна, інтегративна здатність до творчості, необхідна для будь-якої сфери діяльності особистості. Причому розвиток креативності в якомусь одному виді діяльності спричиняє перенесення творчих якостей на будь-яку іншу сферу діяльності людини (соціальну, виробничу, комунікативну, побутову тощо). Тому доцільним стає вивчення шляхів, засобів, умов розвитку креативності особистості в сучасних соціокультурних установах, зокрема закладах вищої освіти.

Мета дослідження – дослідити особливості філософсько-психологічного виміру творчості та креативності.

Методологія дослідження

Теоретико-методологічною основою даного дослідження виступають загальнонаукові та спеціальні методи і підходи, за допомогою яких досліджуватиметься специфіка філософсько-психологічного виміру творчості й креативності. В якості одного з таких було використано компаративно-аксіологічний метод, а також комплексний та системний підходи. Компаративно-аксіологічний метод планується використати при дослідженні тенденцій у трансформації філософського та наукового розуміння природи творчості й креативності, способів прояву творчості та креативності при виявленні зв'язку між ціннісними установками соціокультури і характером сучасних творчих та креативних процесів. Системний і комплексний підходи використовуються через складність і змінність об'єкта дослідження, у зв'язку з необхідністю врахування взаємодії соціального, культурно-історичного та когнітивного вимірів творчості й креативності.

Результати

Розглянемо основні підходи до вивчення креативності, що існують у сучасній науці. Свого часу у закордонних дослідженнях домінували різні підходи до розуміння сутності креативності, які з тим чи іншим ступенем умовності можна віднести до однієї з трьох виділених груп: а) наївно-споглядальні, б) монодисциплінарні, в) міждисциплінарні. Наївно-споглядальних стосується підхід, що містифікує

творчу діяльність, згідно з яким творчість не піддається науковому аналізу, оскільки вона є духовним процесом. Це трактування можна побачити у працях Платона та Аристотеля.

До монодисциплінарних належать прагматичний, психоаналітичний, психометричний, когнітивний та соціально-особистісний підходи. Представники прагматичного підходу розробляли методи розвитку творчого мислення. Особливою популярністю користувалися такі методики, як «плюси, мінуси, інтерес» та «думаючі капелюхи» Е. де Боно, техніка «маячних ідей» А. Осборна, метод синектики В. Гордона, метод перетворення Адамса, що були спрямовані на стимулювання творчої думки і заохочення людей вирішувати проблеми творчо. Загалом прагматичний підхід розуміється як спроба поставити на комерційну основу методи та прийоми стимулювання творчої діяльності.

Психоаналітичний підхід до вивчення творчості представлений теорією З. Фрейда про те, що творчість народжується внаслідок напруженості між усвідомленою реальністю та неусвідомленими спонуканнями, концепцією адаптаційної регресії і скрупульозної обробки думки Е. Кріса, теорією Л. Кубі, за якою джерелом творчості є передсвідомий стан, що настає між моментом усвідомлення реальності та глибоко прихованої неусвідомленості.

У рамках психометричного підходу було створено стандартизовані інструменти, що вимірюють креативність як універсальну здатність до творчості. Вони розроблені вченими Американської психологічної асоціації та її президентом Дж. Гілфордом, який запропонував вивчати креативність на великій вибірці досліджуваних – звичайних людей за допомогою психометричних тестів. Одним із них був тест «Незвичайне використання предметів». Дослідник зазначав, що творчість не є даром небагатьох обранців, навпаки, цією властивістю наділене все людство більшою чи меншою мірою, «творчий потенціал розподілений безперервно серед усього роду людського, але генії наділені цією якістю набагато більшою мірою, ніж інші» (Guilford 1967). Створена Дж. Гілфордом теоретична модель креативності та тести на творче мислення набули широкого поширення, а самі тести незабаром стали основним інструментом вимірювання креативності в психології.

У контексті когнітивного підходу робилися спроби дослідження механізмів та процесів, що лежать в основі творчої думки. В якості об'єкта дослідження вибираються як люди, так і комп'ютер, що моделює творчу думку з урахуванням заданої програми. Представники цього підходу запропонували алгоритм, за яким творча думка проходить у своєму розвитку дві фази: генеративну та дослідницьку, а розумові процеси, задіяні на цих фазах, включають пригадування, асоціації, синтез, трансформацію, заміщення за аналогією й уявне приведення об'єкта до більш простих категоріальних утворень.

Дослідження, що проводилися у рамках соціально-особистісного підходу, присвячені вивченню індивідуальних відмінностей, різноманітної мотивації та соціокультурного оточення як стимулів творчості. Вчені зазначають, що творчим людям

притаманні певні особистісні риси, набір яких забезпечує високий рівень креативності. Сюди входять самостійність суджень, здатність знаходити естетичну привабливість у труднощах, здатність ризикувати, впевненість у собі. Так, А. Маслоу вважає, що самовпевненість, сміливість, волеюбність не лише властиві творчим особистостям, а й їхній розвиток підвищує можливість реалізації їхнього творчого потенціалу (Маслоу). К. Роджерс досліджував самореалізацію особистості як спонукальний фактор, що сприяє розвитку креативності при заохочувальному впливі оточення та відсутності критичних оцінок.

До міждисциплінарних підходів слід віднести інтегративний та системно-структурний підходи. В рамках інтегративного підходу розробляється інтегративна теорія креативності, яка ґрунтується на міждисциплінарних дослідженнях і використовує досягнення різних наукових дисциплін. Одним із прикладів інтегративного підходу є досить відома інвестиційна теорія креативності, розроблена Р. Стернбергом та Т. Любартом (Sternberg & Lubart 1995). На думку авторів, для креативності необхідні шість взаємопов'язаних джерел: інтелектуальні здібності, знання, стилі мислення, особистісні характеристики, мотивація та оточення. Процес творчості може здійснюватися за наявності таких інтелектуальних здібностей, як синтетична здатність бачити проблеми у новому світлі та уникати звичного способу мислення, аналітична здатність оцінювати цінність ідей, практична здатність переконувати інших у цінності ідеї.

Згідно із системно-структурним підходом, було виділено чотири основні аспекти проблеми: творчий процес, продукт, особистість та середовище, в якому здійснюється творча діяльність людини. Ці аспекти розробляються як комплексно, так і кожен окремо.

У такий спосіб, кожен із представлених підходів до дослідження творчості та креативності зробив певний (більш-менш значущий) внесок у вирішення цих проблем, що, безумовно, сприяло прогресивному просуванню наукової думки. Однак на сьогоднішній день залишається, як і раніше, багато невирішених питань у сфері дослідження креативності, серед них – проблема змісту та структури креативності як особистісної якості та механізмів її розвитку.

Різні дослідники акцентують свою увагу на різних аспектах креативності, виділяючи або її складову, або створюючи систему взаємодіючих компонентів. На думку філософів, креативність є сутністю, що належить одночасно як самому суб'єкту, так і зовнішньому світу (наприклад, творчість природи).

Е. Фромм визначає креативність як «здатність до творчого стилю діяльності, спрямованому на отримання оригінальних ідей і результатів» (Fromm 1959).

Е. Торранс спробував проаналізувати різні підходи до визначення креативності і виділив такі п'ять типів визначень (Torrance 1988). Визначення, що наголошують на новизні як критерії творчої продуктивності. При цьому поняття новизни саме потребує уточнення. За одним із трактувань, нове має суб'єктивний зміст і застосовується лише стосовно цієї особи. Інше трактування передбачає

розуміння новизни у соціальному контексті, тобто новизна має визначатися в термінах культури та оцінюватися сучасниками. Визначення, в яких креативність протиставляється конформності та підкреслюється привнесення оригінальності й нового погляду на проблему. Визначення, що наголошують на процесі креативності, що описують креативність із позиції розумових здібностей та, зокрема, визначення Дж. Гілфорда про дивергентну складову креативності. Визначення, що описують види творчої діяльності, серед яких експресивна творчість – спонтанне малювання у дітей; продуктивну творчість наукові та художні результати; винахідницька творчість, де креативність проявляється у матеріалах, методах та техніках; інноваційна творчість – покращення через модифікацію; породжувальна (наукова) творчість – висування нового припущення, навколо якого виникають нові школи і напрямки.

В образній формі Е. Торранс визначив призначення креативності, яка проявляється в умінні «копати глибше, дивитися краще, виправляти помилки, розмовляти з кішкою, пірнати в глибину, проходити крізь стіни, запалювати сонце, будувати замок на піску, вітати майбутнє» (Torrance 1988). Аналізуючи дослідження креативності з 1970 до 1980 рр., Ф. Баррон та Д. Харрінгтон відзначають наступне (Barron & Harrington 1981). По-перше, креативність є здатністю адаптивно реагувати на потребу в нових підходах і продуктах. Це є здатність усвідомлювати нове, хоча процес може бути несвідомим або частково усвідомленим. По-друге, створення творчого продукту є результатом процесу, здійснюваного особистістю митця. Тобто креативність необхідно вивчати у трьох аспектах: процес, продукт, людина. По-третє, творчий процес, продукт та особистість характеризуються такими властивостями, як новизна, оригінальність, валідність, доречність, адекватність, здатність задовольняти потреби. По-четверте, творчі продукти можуть бути різні за природою: нове вирішення проблеми в математиці, відкриття хімічного закону, створення музики, картини чи поеми, нової філософської чи релігійної системи, нове вирішення соціальних проблем тощо.

Множинність та різноманітність трактувань сутності креативності зумовили наявність множинності підходів до визначення її структури, яка в різних дослідженнях набуває різних смислових та змістовних детермінантів і включає різноманітні критерії та показники. Провідні дослідники факторного аналізу креативності Дж. Гілфорд та Е. Торранс виявили деякі первинні показники, які дозволяють визначити суб'єктивну креативність безвідносно до об'єктивної новизни та значущості результатів її прояву. Ці первинні показники є загальними як для дітей, так і для дорослих, а також для різних видів творчої діяльності (наукової, мистецької тощо). Так, Дж. Гілфорд виділив такі основні показники креативності, що становлять її структуру: здатність бачити проблему чи легкість у її пошуку; генералізована чутливість до проблем; широта категоризації як віддаленість асоціації; швидкість мислення, що характеризується

багатством і різноманітністю ідей; гнучкість мислення як здатність переходити досить швидко від однієї категорії до іншої, від вирішення завдання до іншого; оригінальність, нестандартність мислення; багатство фантазії; розвинена уява; здатність до творчого натхнення (Guilford 1967).

Ми розглядаємо поняття «креативність» (від латів. *creatio* – творити, створювати) як сукупність якісних характеристик розумового процесу, що містять дивергентність та конвергентність; швидкість, гнучкість, оригінальність; широту категоризації; чутливість до проблеми; абстрагування, синтезування, перегрупування ідей, а також уяву, фантазію й особистісні властивості (динамізм, спрямованість на творчий пошук, творчу активність, творче самопочуття, самостійність), що реалізуються у творчій діяльності особистості.

Креативність не перебуває у прямій залежності від якостей пам'яті та суми знань індивіда. Про це слушно зазначав ще Геракліт, що багатознання розуму не навчає. Суть креативності полягає не в накопиченні знань, не в їхньому обсязі, хоча знання є основою творчої діяльності, а в умінні відкривати нові ідеї, знаходити шляхи, робити оригінальні висновки, отримувати нестереотипні результати. В. Лоунфельд, наприклад, вважає інтелектуальність та креативність однаково важливими і взаємопов'язаними аспектами розуму. Але якщо інтелект – це об'єктивне сприйняття фактів, то креативність – це основа суб'єктивного характеру розумової діяльності, тобто індивідуально забарвлена робота розуму у пошуках найбільш суттєвих зв'язків аналізованих явищ. Головна ознака творчого розуму (*creative intelligence* – термін Лоунфельда) – мобілізація людиною індивідуальних ресурсів і способів розуміння істини, що виявляється у сильному естетичному і навіть моральному злитті зі своєю справою. Згідно з концепцією В. Лоунфельда, креативність «є універсальною здатністю, подібно до інтелектуальності. Вона не закріплена за певною діяльністю, а скоріше є якийсь талант більш вільного, оригінального мислення у будь-якій сфері, яку обирає мислитель» (Lowenfeld 1959). Очевидно, сутність креативності проявляється у вмінні відкривати нові шляхи, виробляти нові ідеї, робити оригінальні висновки, приймати нестандартні рішення.

Структура креативності, що визначається в контексті системного підходу, відбиває її дуальну сутність і містить дві групи компонентів: показники креативності як універсальної здатності особистості до творчості і поведінкові форми прояви креативності як інтегративної особистісної характеристики. До показників креативності відносяться такі якості розумового процесу як дивергентність, конвергентність, побіжність, гнучкість, оригінальність, а також відтворююча та творча уява, фантазія, інтелектуальна ініціатива, що виявляється у творчій активності, чутливості до проблеми, легкості у пошуку рішень проблеми. Найсуттєвіші поведінкові форми прояву креативності особистості містять схильність до ризикованих дій, дослідження різних можливостей, а також допитливість і рішучість, інтерес до нового і незвичайного, самостійність,

терпимість до невизначеності, інтуїтивне передбачення результату, імпровізаційність рішення.

Найважливішим показником креативності є мислення, що характеризується дивергентністю, конвергентністю, широтою категоризації, а також віддаленістю асоціацій як схильністю до широких узагальнень явищ, що не пов'язані між собою наочним категоріальним зв'язком. Особливо важливою, на думку Дж. Гілфорда, є дивергентна складова мислення, яка розуміється як тип мислення, що йде у різних напрямках, тобто віялоподібно. При цьому людина не концентрується на якомусь одному способі вирішення проблеми, а веде пошук одночасно за кількома можливими напрямками, допускає варіювання шляхів вирішення проблеми. Конвергентна характеристика мислення дозволяє зводити всі допустимі елементи, що стосуються проблеми, воедино і знаходити єдину вірну композицію цих елементів. У процесі творчості є і дивергентна, і конвергентна складові мислення.

Ще одним когнітивним компонентом у структурі креативності є уява, що виступає стрижневим психологічним утворенням, серцевиною творчого процесу, особливо характерною для дитячого віку. Уява поєднує всі пізнавальні процеси, раціональне та емоційне бачення явищ життя, вона інтегрує зорово-образне сприйняття реальності із відтворенням та трансформацією її в пам'яті, створенням нової перетвореної моделі цієї реальності. Уява потрібна для творчого процесу у всіх видах діяльності та на всіх етапах творчості.

Щоправда, дослідники розуміють уяву по-різному. Х. Ортега-і-Гассет вважав, що інтелектуальні здібності людини базуються на уяві (Ортега-і-Гассет 1994). Завдяки їй створюються різноманітні світи: релігійний, поетичний, моральний, математичний, фізичний, політичний. Вони є «світами», оскільки наділені обрисами, порядком та співвимірністю. Уявні світи людина співвідносить із таємницею істинної реальності і вважає їх прийнятними настільки, наскільки вони видаються їй відповідними.

Зокрема, І. Кант розмірковував про можливість синтезу чуттєвості та розуму, про механізм цього синтезу. І. Кант писав про два стовпи людського пізнання, які виростають, можливо, з одного спільного, але нам невідомого кореня. Він розумів під ними чуттєвість і розум. Чуттєвістю предмети нам даються, а розумом – мисляться (Кант). Чимось третім, що пов'язує чуттєвість і розум, одночасно інтелектуальним і чуттєвим І. Кант вважав «трансцендентальну схему» (Кант 2022), іншими словами, уяву.

Важливим в роздумах І. Канта нам бачиться те, що він вказує на неможливість безпосереднього доступу до того, що породжує творчий процес і констатує його опосередкований характер, припускаючи специфіку елементів та зв'язків цього процесу. Творчий і креативний процеси, на наш погляд, є аналогічними процесами, у яких здійснюється перетворення передбачуваних нами елементів.

В контексті даних роздумів, для нас цікавою видається концепція креативного процесу, в якій центральною ланкою психологічного інтелекту

виступають дві сфери (елементи), що проникають одна в одну. Зовнішні межі цих сфер є абстрактними межами (асимптотами) мислення. Знизу такою межею є інтуїтивне мислення, а зверху – логічне. Схоже природу творчого, креативного процесу розумів Д. Канеман (Канеман 2022).

Серед видів уяви, що визначаються сучасними дослідниками, називаються відтворююча і творча. На відміну від відтворюючої, творча уява передбачає самостійне створення нових образів, які реалізуються в оригінальних і цінних продуктах. Уява і фантазія проявляються у комбінуванні елементів реальної дійсності, у якому створюються нові поєднання якостей, які у реальності не зустрічаються.

Відомий український філософ С. Б. Кримський для пояснення сутності творчості розглядав два світи у людському бутті: усталений, відомий світ дійсності, повсякденності; світ можливого, плинного, невстановленого, хиткого (Кримський 2010). Перехід від першого до другого він і вважав областю творчості. Цікавим є розуміння творчого процесу Г. Уоллесом, який виділив 4 фази у творчому процесі: 1) підготовку ідеї; 2) її визрівання; 3) осяяння та 4) перевірку ідеї. Друга і третя фази не піддаються усвідомлено-вольовому контролю. Проте в самому процесі творчості відбувається поєднання несвідомих і усвідомлюваних актів психічної діяльності людини, інтуїтивного і розсудкового.

У такий спосіб, презентована нами структура креативності наголошує на дуальній природі її сутності і містить компоненти, що характеризують її як універсальну здатність до творчості, необхідну в будь-якому виді діяльності. До цих компонентів належать показники креативності (мислення, уява, фантазія, інтелектуальна ініціатива, творче самопочуття) та поведінкові форми прояву креативності (терпимість до невизначеності, візуалізація та створення уявних образів, схильність до ризику та дослідження різних можливостей, допитливість і рішучість, імпровізаційність рішення, інтерес до нового та незвичайного, інтуїтивне передбачення результату). При цьому розвиток креативності в якомусь одному виді діяльності спричиняє перенесення творчих якостей на будь-яку іншу сферу (соціальну, виробничу, комунікативну, побутову тощо).

Обговорення

Психолого-педагогічні особливості кожного віку диктують необхідність їхнього урахування в процесі розвитку креативності як властивості особистості. Формування особистості, на думку багатьох дослідників, здійснюється не в умовах пристосування до вимог навколишнього середовища, а в умовах постійної творчої активності індивіда, спрямованої на перебування і навколишнього середовища, і самого себе.

Розглянемо докладніше можливості періоду юності у розвитку креативності ще й тому, що він припадає на студентські роки. Під час ранньої юності всі сторони психічного розвитку перебувають у стадії активного переструктурування та формування. Це проявляється у підвищенні значущості системи особистісних

цінностей, розвитку самосвідомості та самопізнання, які характеризуються виникненням рефлексії, усвідомленням власної мотивації та внутрішнього життя. Неоднозначність уявлень про себе та оточення, недостатньо адекватні судження про те, що відбувається, змушують молоду людину шукати нові шляхи в розумінні та прийнятті світу, свого місця в ньому. Усе це стимулює та активізує творчий потенціал. Багато сторін психічного розвитку молодих людей є базою для становлення креативності, що містить когнітивну, характерологічну, динамічну, емоційно-вольову та мотиваційну сфери. Для того щоб розвивати креативність у цьому віці, необхідно створити спеціальні умови.

Представники гуманістичної психології виділяють такі умови: зовнішні (забезпечення психологічної безпеки, відсутність оцінювання) та внутрішні (усвідомлення особистістю своєї безумовної цінності, відкритість нового досвіду, внутрішнє позитивне оцінювання творчості). Е. Торранс і Дж. Гілфорд пропонують як умови: забезпечення сприятливої атмосфери, заохочення різних творчих продуктів у ЗВО та вдома, виховання у молодих людей усвідомлення цінності творчих рис особистості, наявність зразка креативної поведінки у навколишньому середовищі. Студентство відрізняється низкою соціальних ознак, має неповторну специфіку. Дослідники виділяють цей вік як центральний період становлення характеру, коли йде перетворення всієї системи ціннісних орієнтацій та інтенсивне формування специфічних здібностей. Феноменальні прояви самосвідомості у цей період є усвідомленням своєї індивідуальності, неповторності, мотивів поведінки. У завершальній стадії формування перебуває самовизначення, що і характеризує соціальне дорослішання.

Аналізуючи особливості психічного розвитку в період юності, дослідники зазначають, що на даному віковому етапі формується «спеціалізована» креативність: здатність до творчості, пов'язана з певною сферою людської діяльності, як її «зворотний» бік, доповнення та альтернатива. Молоді люди визначають для себе «ідеальний зразок» творця, якому вони прагнуть наслідувати аж до ототожнення. Друга фаза закінчується запереченням власної наслідувальної продукції та негативним ставленням до колишнього ідеалу. Індивід або затримується на фазі наслідування назавжди, або переходить до оригінальної творчості.

У такий спосіб, значущість періоду юності для розвитку креативності не викликає сумніву, оскільки на даному етапі онтогенезу ця характеристика суб'єкта з потенційної особистісної якості може перейти на рівень реальної психологічної особливості, що показує необхідність керованого педагогічного впливу як в умовах освітнього процесу, так і культурно-дозвільної діяльності.

Висновки

Початок нового тисячоліття знаменує воістину глобальний характер інтеграційних процесів у економічній, політичній, фінансовій, інформаційній сферах суспільства. У зв'язку із цим фундаментальне значення має творче становлення молоді, оскільки

вона через свої психологічні характеристики є однією з рушійних сил поступального розвитку культури, її збереження та примноження. Тому надзвичайно важливим стає створення умов для того, щоб молодь змогла навчитися вмінням зіставляти та аналізувати, комбінувати та знаходити нові зв'язки і закономірності, продукувати нестандартні ідеї та підходи.

Система освіти органічно пов'язана з фундаментальними основами суспільного устрою, його соціально-економічною та політичною організацією, з характером і домінуючою спрямованістю суспільного життя. Головна мета освіти, що впливає із сучасного уявлення про механізми розвитку людської цивілізації, є забезпечення випереджального розвитку творчих якостей та здібностей людини, долучення її до цінностей світової й вітчизняної культури, сприяння вихованню духовності, моральності, патріотизму у всіх суб'єктів освітнього процесу. Отже, за результатами написання статті, можна зробити такі висновки:

У сучасній науці існують різні підходи до дослідження феномену креативності та формулювання його сутності. Це – прагматичний, психодинамічний, психометричний, монодисциплінарний, міждисциплінарний, інтегративний підходи та підхід, заснований на містифікації творчої діяльності. Найбільш продуктивним є інтегративний підхід, у рамках якого розроблено інвестиційну теорію креативності, що базується на міждисциплінарному вирішенні проблеми креативності в руслі синергетичної моделі наукового дослідження.

Сутність креативності, на нашу думку, становить сукупність якісних характеристик розумового процесу (дивергентність, конвергентність, побіжність, гнучкість, оригінальність мислення, широта категоризації, чутливість до проблеми, уміння абстрагуватися, синтезувати, перегруповувати ідеї), уяви, фантазії та особистісних властивостей (динамізму, творчої спрямованості, творчої активності, самостійності), що реалізуються у творчій діяльності особистості. Креативність розуміється як універсальна здатність до творчості, що необхідна у сфері діяльності особистості. Креативність проявляється і розвивається у процесі творчої діяльності, особливо якщо така діяльність стає професійною, як, наприклад, у професії арт-менеджера.

Істотний вплив на формування креативності надають соціальне середовище та оточення, які виявляють, актуалізують, розвивають здатність людини до творчості. Розвиток креативності здійснюється в процесі контакту з місцем існування людини в широкому сенсі, коли спрямована активність особистості носить творчий, перетворювальний характер.

Розвиток креативності необхідно розпочинати з формування потреби у творчій діяльності, яка розглядається нами як фактор, рушійна сила цього процесу. Під творчістю слід розуміти найвищу якісну характеристику різних видів діяльності. Творчістю у науковій літературі називається також процес і продукт діяльності, спрямованої на створення нового, оригінального, нестандартного. Сутність творчої діяльності проявляється у новизні, оригінальності,

нестандартності процесу, соціальної та особистісної значущості результатів.

Структура креативності визначається неоднозначно, і в різних дослідженнях набуває різних смислових та змістовних детермінантів. Структура креативності підкреслює дуальну природу її сутності та містить такі показники як: уява, фантазія, якісні характеристики розумового процесу, інтелектуальна активність, творче самопочуття, а також поведінкові форми прояву: допитливість та рішучість, схильність до ризику, толерантність до невизначеності, схильність до візуалізації та створення уявних образів, інтерес до нового і незвичайного, самостійність, інтуїтивне передбачення результату, імпровізаційність рішення.

Характерними рисами творчої особистості є її прагнення долати стереотипи, нав'язані ззовні, і бажання створити свій внутрішній творчий стереотип, який є показником креативності. Творча особистість володіє творчим стилем діяльності, в основі якого лежить вироблена і систематизована послідовність дій, що спрямована на розвиток здатності бачити своєрідність та новизну в будь-якому об'єкті й створювати оригінальні продукти чи результати. Саме вироблення та включення творчої навички до різних видів діяльності показує сформованість креативності особистості.

Список літератури

1. Дротянко Л. Г. Унікальність людського буття в сучасних соціальних комунікаціях. *Вісник НАУ. Серія: Філософія. Культурологія: Зб. наук. праць.* № 1 (39). К.: НАУ, 2024. С. 5-10. DOI: <https://doi.org/10.18372/2412-2157.39.18424>
2. Кант І. *Критика сили судження*; перекл. В. Терлецький. Темпора, 2022. 702 с.
3. Канеман Д. *Мислення швидко й повільно*; перекл. М. Яковлев. К.: Наш формат, 2022. 480 с.
4. Кримський С. Б. Межа тисячоліть – зміна вимірів історії. *Про софійність, правду, смисли людського буття. Збірник науково-публіцистичних і філософських статей.* К.: 2010. С. 273-289.
5. Кремень В. Г. *Людиноцентризм в стратегіях освітнього простору.* К.: Педагогічна думка, 2009. 520 с.
6. Лях В. В. Інформаційне суспільство і пошуки нової освітньої парадигми. *Вісник Національного авіаційного університету. Серія: Філософія. Культурологія: Збірник наукових праць.* № 1 (7). К.: НАУ, 2008. С. 29-34.
7. Ортега-і-Гасет Х. *Вибрані твори.* К.: Основи, 1994. 424 с.
8. Павленко В. В. Креативність: сутність, структура, закономірності формування і розвиток. *Педагогічна освіта: Теорія і практика. Педагогіка. Психологія: зб. наук. праць.* К.: ун-т ім. Б. Грінченка, 2015. Вип. 23. С. 15-21.
9. Скиба О. П. Вплив соціально-індивідуальних чинників на наукове знання: філософський аспект. *Вісник Національного авіаційного університету. Філософія. Культурологія.* 2024. № 1. С. 74-79. DOI: <https://doi.org/10.18372/2412-2157.39.18461>.
10. Фромм Е. *Втеча від свободи*; перекл. з англ. М. Яковлева. Харків: Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2019. 288 с.
11. Barron, F. & Harrington, D. (1981). *Creativity, intelligence and personality.* In: *Annual Review of Psychology.* Vol. 32, pp. 439-476.
12. Crutchfield, R.S. (1962). *Conformity and creative thinking.* In: Gruber, H.E., Terrell, G. & Wertheimer, M. (Eds.): *Contemporary approaches to creative thinking.* N.Y.: Atherton, pp. 120-140.
13. Fromm, E. (1959). *The creative attitude.* In: Anderson, H. H. (Ed.): *Creativity and its cultivation.* N.Y.: Harper and Row, pp. 142-149.
14. Guilford, J.P. (1967). *Some theoretical views on creativity.* In: Helson, H. (Ed.): *Contemporary approaches to psychology.* N.Y.: Harper and Row, pp. 421-428.
15. Lowenfeld, V. (1959). *Creativity and art education.* In: *School Art.* Vol. 5. № 2, pp. 5-15.
16. Olah, A. (1987). *Creativity and personality variables.* In: *Studies in creativity.* Budapest, pp. 87-108.
17. Sternberg, R.J. & Lubart, T.I. (1995). *Delving the crowd: Cultivating creativity in a culture of conformity.* N.Y.: Free Press.
18. Torrance, E.P. (1988). *The nature of creativity as manifest in the testing.* In: Sternberg, R. & Tardif, T. (Eds.): *The nature of creativity.* Cambridge: Cambridge Press, pp. 43-75.
19. Venker K. (2004). *How are you creative?* In: *Deutschland: politics, culture and economy.* Number 5, pp. 64-66].

References

1. Drotianko, Liubov. 2024. "Unikalnist liudskoho buttia u suchasnykh sotsialnykh komunikatsiakh" ["The Uniqueness of Human Existence in Modern Social Communications"]. *Visnyk Natsionalnoho aviatsiinoho universytetu. Seria: Filosofiia. Kulturolohiia, Proceedings of the National Aviation University. Series: Philosophy. Culturology* 1(39): 5–10. <https://doi.org/10.18372/2412-2157.39.18424>.
2. Kant, Immanuel. 2022. *Krytyka syly sudzhennia [The Critique of the Power of Judgment]*. Translated by Vitalii Terletskyi. Kyiv: Tempora.
3. Kahneman, Daniel. 2022. *Myslennia shvydke y povilne [Thinking, Fast and Slow]*. Translated by Maksym Yakovliev. Kyiv: Nash Format.
4. Krymskyi, Serhii B. 2010. "Mezha tyshcholittiv – zmiana vymiriv istorii." In *Pro sofiinist, pravdu, smysly liudskoho buttia, On Sophia, truth, and the meanings of human existence*, 273–289. Kyiv.
5. Kremen, Vasyl. 2009. *Liudynotsentryzm v stratehiakh osvithnoho prostoru [Human-centeredness in educational space strategies]*. Kyiv: Pedahohichna dumka.
6. Liakh, Vitalii. 2008. "Informatsiine suspilstvo i poshuky novoi osvitiiankoi paradyhmy" ["Information society and the search for a new educational paradigm"]. *Visnyk Natsionalnoho aviatsiinoho universytetu. Seria: Filosofiia. Kulturolohiia, Proceedings of the National Aviation University. Series: Philosophy. Culturology* 1(7): 29–34.
7. Maslow, Abraham. n.d. "Fragments from the Book 'The Farther Reaches of Human Nature'." Accessed October 3, 2024. <http://psychologis.com.ua/-1-479.htm>.
8. Ortega y Gasset, José. 1994. *Vybrani tvory [Selected Works]*. Translated by Volodymyr Burghardt. Kyiv: Osnovy.
9. Pavlenko, Vita. 2015. "Kreatyvnist: sutnist, struktura, zakonmirnosti formuvannia i rozvytok" ["Creativity: essence, structure, patterns of formation and development"]. *Pedahohichna osvita: Teoriia i praktyka. Pedahohika. Psykholohiia, Theory and practice. Pedagogy. Psychology*, edited by Viktor Ohneviuk, et al. 23: 15–21. Kyiv: Borys Hrinchenko University.
10. Skyba, Oksana. 2024. "Vplyv sotsialno-indyvidualnykh chynnykiv na naukove znannia: filosoфskyi aspekt" ["The Influence of Social and Individual Factors on Scientific Knowledge: a Philosophical Aspect"]. *Visnyk Natsionalnoho aviatsiinoho universytetu. Seria: Filosofiia. Kulturolohiia, Proceedings of the National Aviation University. Series: Philosophy. Culturology* 1(39): 74–79. <https://doi.org/10.18372/2412-2157.39.18461>.
11. Fromm, Erich. 2019. *Vtecha vid Svobody [Escape from Freedom]*. Translated by M. Yakovlev. Kharkiv: Knyzhkovyi Klub "Klub Simeinoho Dozvillia".
12. Barron, Frank, and David M. Harrington. 1981. "Creativity, intelligence and personality." In *Annual Review of Psychology* 32: 439–476.
13. Crutchfield, Richard. 1962. "Conformity and creative thinking." In *Contemporary Approaches to Creative Thinking*, edited by H.E. Gruber, G. Terrell, and M. Wertheimer, 120–140. N. Y.: Atherton.
14. Fromm, Erich. 1959. "The Creative Attitude." In *Creativity and its Cultivation*, edited by H.H. Anderson, 142–149. N. Y.: Harper and Row.
15. Guilford, J. P. 1967. "Some Theoretical Views on Creativity." In *Contemporary Approaches to Psychology*, edited by H. Helson, 421–428. N. Y.: Harper and Row.

16. Lowenfeld, V. 1959. "Creativity and art education." *School Art* 5(2): 5–15.

17. Olah, A. 1987. "Creativity and Personality Variables." In *Studies in Creativity*, 87–108. Budapest.

18. Sternberg, Robert J., and Todd I. Lubart. 1995. *Delving the Crowd: Cultivating Creativity in a Culture of Conformity*. N. Y.: Free Press.

19. Torrance, E. P. 1988. "The Nature of Creativity as Manifest in the Testing." In *The Nature of Creativity*, edited by R. Sternberg, and T. Tardif, 43–75. Cambridge: Cambridge Press.

20. Venker, K. 2004. "How are you creative?" *Deutschland: Politics, Culture and Economy* 5: 64–66.

I. Skyba

THE PHILOSOPHICAL AND PSYCHOLOGICAL DIMENSION OF CREATIVITY AND CREATIVENESS

Introduction. Different aspects of the problem of creativity and creativeness have a long and rich history. Interest in the study of this phenomenon dates back to Antiquity and is associated with the mystery and mysticism of the creative process. The earliest scientific studies of creativity in global psychology are attributed to the works of the English scientist Francis Galton, who explored intellectual giftedness through statistical analysis of human performance outcomes. The works of J. Guilford, who introduced the concept of divergent thinking, are considered the starting point for scientific research in the psychology of creativity and experimental studies of creativeness. Contemporary interpretations of the essence of creativity emphasize its universal nature, acknowledging that creative qualities are inherent to all individuals. **The aim and tasks** are to explore the features of the philosophical and psychological dimensions of creativity and creativeness. **Research methods** are general scientific and specialized methods and approaches are employed to investigate the features of the philosophical and psychological dimensions of creativity and creativeness. **Research results.** Different researchers focus on various aspects of creativity, either emphasizing its individual components or constructing systems of interacting elements. Philosophers view creativity as an essence that simultaneously belongs to both the subject and the external world. The most important indicator of creativity is thinking, characterized by divergence, convergence, breadth of categorization, and the remoteness of associations, which reflects a tendency toward broad generalizations of phenomena that are not visibly connected by categorical links. **Discussion.** The discussion includes an analysis of the psychological and pedagogical characteristics specific to each age, emphasizing the need to consider these factors in the process of developing creativity as a personality trait. Particular attention is given to the potential of adolescence in fostering creativity, as this period coincides with the student years. **Conclusions.** A creative personality possesses a creative style of activity, which is based on a developed and systematic sequence of actions aimed at enhancing the ability to perceive uniqueness and novelty in any object and to produce original outcomes or results.

Keywords: *creativity, creativeness, divergence, convergence, personality, creative mind, communication, society, activity.*

DOI: 10.18372/2412-2157.40.19331

УДК 141:004.77:316.77 (045)

О. П. СКИБА

СПІВВІДНОШЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ІНДИВІДУАЛЬНОГО У СУЧАСНИХ НАУКОВИХ КОМУНІКАЦІЯХ: ФІЛОСОФСЬКИЙ АСПЕКТ

Національний авіаційний університет
e-mail: oksana.skyba@npp.nau.edu.ua;
ORCID ID: 0009-0004-7271-3410

Анотація. В останні десятиліття стрімкий розвиток інформаційних технологій став причиною появи нових форм віртуальної комунікації. Звісно, старі форми комунікацій, які вже можна вважати традиційними, частково зберігаються, але деякі з них поступово відходять у минуле. Так, свого часу телеграми були витіснені sms-повідомленнями, а звичайні паперові листи спочатку потіснила електронна пошта, а потім можливість комунікації у різноманітних месенджерах (Viber, Telegram, WhatsApp тощо) та соціальних мережах на зразок Facebook. Зміни, що відбуваються у сучасній системі комунікацій, сьогодні торкнулися і сфери науки. До новітніх форм наукової комунікації відносять ті форми, які ґрунтуються на використанні інформаційно-комунікаційних технологій та глобальної мережі Інтернет. Сьогодні дуже рідко в якості суб'єкта виступає окремий учений, найчастіше суб'єкт постає у формі наукового співтовариства, чисельність і склад якого іноді важко визначити, тому наукова комунікація стає однією з умов отримання нового знання. І, як наслідок, невід'ємною частиною результату наукового пізнання стають індивідуальні і соціальні характеристики пізнавального суб'єкта.

Ключові слова: наукові комунікації, Інтернет-комунікації, особистісне знання, електронний журнал, міжособистісна комунікація, інформаційно-комунікаційні технології.

Вступ

В останні десятиліття стрімкий розвиток інформаційних технологій став причиною трансформацій у багатьох сферах життя суспільства. У науці, освіті, економіці, культурі тощо відбулися якісні перетворення, що і стали основою для виникнення нових електронних форм комунікації, які все більше витісняють із повсякденного життя людини живе, реальне спілкування. Мережа Інтернет з'являється ще у минулому столітті, однак тривалий час її існування не здійснювало помітного впливу на життя суспільства. Лише в останні десятиліття інформаційні технології досягають такого рівня

розвитку, що починають здійснювати значний вплив на розвиток людської цивілізації.

У першу чергу, високий рівень розвитку інформаційних технологій зробив можливим і доступним спілкування у світі віртуальної реальності. Звісно, старі форми комунікацій, які вже можна вважати традиційними, частково зберігаються, але деякі з них поступово відходять у минуле. Так, свого часу телеграми були витіснені sms-повідомленнями, а звичайні паперові листи спочатку потіснила електронна пошта, а потім – можливість комунікації у різноманітних месенджерах (Viber, Telegram, WhatsApp тощо) та соціальних мережах на зразок Facebook. Зміни, що